

КАЛВИНО И ВТОРАТА СВЕТСКА ВОЈНА

Љиљана Узуновиќ
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
ljiljauz@yahoo.com

Во овој текст се собрани податоците од учеството на Калвино во Втората светска војна, со цел да се проникне во начините како ова негово трауматично искуство било пренесено во првите негови дела, малку избрзано од самиот автор дефинирани како неореалистички. Станува збор за три раскази објавени во збирката *Последен доаѓа ѓавраној* (Еинауди 1949), како и за првиот роман на Калвино *Пајсека кон ѓајакoвијте гнезда* (Еинауди 1947). Во текстот го следиме идеолошкото и литературното созревање на младиот Калвино (1923), кој од анархист ќе стане комунист, но и неговите идеи од тоа време за насилството, за историјата и за ангажманот на интелектуалецот. Се занимаваме и со наративните елементи во романот, особено во врска со изборот на нараторот и со идеолошките елементи што Калвино ги собира сите во едно, во деветтото поглавје од делото, во кое тој, низ дијалогот меѓу еден работник и еден интелектуалец, ги анализира партизаните антихерои што ги одбрал за јунаци на својот роман, чие минато и собраниот бес можеле да ги однесат на другата страна, кај фашистите. Низ неортодоксниот избор да ги прикаже партизаните како антихерои, Калвино укажува и на тешкотијата пред која се нашле луѓето од сите меридијани и простори на светот зафатен со оваа војна и со војните воопшто, во сеопштиот хаос и пропаганда да се снајдат, да ја одберат вистинската страна, иако тие самите како луѓе се слаби и несовршени.

Клучни зборови: движењето на отпорот, антихерој, Калвино, идеологија

CALVINO AND THE SECOND WORLD WAR

Ljiljana Uzunović
Ss. Cyril and Methodius University, Skopje
ljiljauz@yahoo.com

The paper, at the outset, examines the data regarding Calvino's participation in the Second World War, aiming to understand the ways in which the author's traumatic experience is introduced in his first works, maybe too hastily defined by the author himself as Neorealist. We are referring to his three short stories published in the collection *Last Comes the Raven* (Einaudi, 1949), as well as to his first novel *The Path to the Nest of Spiders* (Einaudi, 1947). Further on, the paper follows the ideological and literary maturation of the young Calvino (born in 1923), following a path that leads from anarchism to communism, as well the author's ideas related to violence, history and the commitment of the intellectual. We are also examining the narratological elements in the novel, especially regarding the choice of the narrator, as well as the ideological element contained in the ninth chapter of the work where, imagining a dialogue between an intellectual and a worker, the author analyses the partisans – antiheroes in his novel – whose accumulated rage could take them to the other, the fascist side. Following his non-orthodox choice to represent the partisans as antiheroes, Calvino implies the difficulty lying before the people, weak and imperfect themselves, in all parts of the world contaminated by war, in their struggle to choose the right side in a period of total chaos and propaganda.

Keywords: resistance movement, antihero, Calvino, ideology

1 Елементи од биографијата на Калвино во Втората светска војна раскажани во неговите приказни

Кога започнува Втората светска војна, Калвино е студент на Земјоделскиот факултет во Торино, каде што неговиот татко предава тропско земјоделство и на кој Италија ќе положи четири испити од прва година. Но, се чини дека неговата преокупација е на друга страна: тој пишува рецензии за филмови и безуспешно се обидува да биде објавен во издавачката куќа „Еинауди“. Во овој период за неговото идеолошко и културно формирање особено е значајно пријателството со идниот писател и новинар Еуџенио Скалфари:

Лека-полека, преку писмата и летните разговори со Еуџенио, го следев бидејќи го на тајниот антифашизам и ми стануваше појасна насоката кои книги да ги читам: читај го Хуизинга, читај го Монтале, читај го Виторини, читај го Пизакане – книжевните новитети тие години ги обележуваа етапите на нашето хаотично етичко-литературно воспитување (Calvino 2010:XXXII-XXXIII).

Во јануари 1943 се префрлува на Шумарско-земјоделскиот факултет во Фиренца, каде што ќе положи три испити. Неговите политички ставови се дефинираат постепено. На 25 јули 1943-тата, кога Бадолџо добива мандат да состави влада (што ќе резултира со симнување од власт на Мусолини), Калвино се наоѓа во воениот камп блиску до Фиренца. Оттаму на 9 август се враќа во Санремо, каде што со Скалфари и со другите пријатели ќе го создаде *Мул* (Movimento universitario liberale). По потпишувањето на примирјето на 8 септември 1943-та, и тој, како и Фенољо и другите момчиња од неговата генерација, ќе се крие за да не биде мобилизиран во војската на Републиката од Сало на Мусолини. Во истиот период младиот Калвино ќе почне да се насочува кон комунистите, кои ги сметал за најактивна и најорганизирана група што се борела против фашизмот. Кога во февруари 1944-тата ќе биде убиен младиот лекар комунист Феличе Кашоне, таа смрт дефинитивно ќе го определи Калвино кон комунистите.

Мојот избор на комунизмот воопшто не се должеше на идеолошки причини. Чувствувајќи потреба да тргнам од „празен лист“ и затоа се дефинирав себеси како анархист (...). Но, особено чувствувајќи дека во тој момент битна е акцијата, а комунистите беа најактивната и најорганизирана сила (ibid., XXXII).

Неговото учество во движењето на отпорот започнува во втората половина од јуни 1944-тата, кога со својот шеснасетгодишен брат Флоријано заминува во планина и му се придружува на XVI одред на V бригада „Гарибалди“, под команда на „Ервен“, партизанското име на Бруно Лупи. Но, по само десет дена Лупи ќе биде ранет и групата ќе се расформира. По два месеца, од 15 август до 20 септември, ќе биде во групата на капетанот „Умберто“ (Кандидо Бертаси), но и таа група ќе биде расформирана, по што повторно се враќа

дома. Но, партизанот Сантијаго¹ не се откажува, и од 1 октомври до 15 ноември 1944-тата тој е војник на градската бригада „Матеоти“,² во единицата под команда на „Леоне“, односно на Жорес Суги. Групата станала позната по своите брзи акции, во кои се истакнува „Гепеу“, односно Серџо Грињолио, кој ќе биде инспирацијата за ликот на Лупо Росо во романот на Калвино *Пашека-џа кон ѓајаковиџе ѓнезда*. На 25 ноември 1944-тата ќе биде заробен. Веројатно е дека животот му го спасил еден фалсификуван документ што потврдувал дека е војник на отсуство. Ќе помине три дена во затворот Санта Текла во Санремо, не знаејќи каква судбина го чека. Со камион ќе тргнат да го префрлат во центарот за мобилизација на Република од Сало, но за време на една пауза поради дефект на камионот, успева да избега. Ова свое искуство ќе го забележи во приказната *Неузвесноста во касарната* (*Angoscia in caserma*). За тоа време неговите родители се затворени како заложници од одмазда и уцена поради бегството на синот од мобилизацијата, па професор Калвино трипати ќе биде носен на стрелање. За среќа, неговите родители ќе го преживеат затворот. Приказната на оваа тема Калвино ја обработува во расказот *Истио како крв* (*La stessa cosa del sangue*). На први февруари 1945-тата започнува последната фаза од партизанскиот живот на Калвино, која ќе трае до ослободувањето: станува војник на Втората јуришна бригада Гарибалди. Учествува во две битки: во Брегала (или Брегола) во февруари и во Бајардо на 17 март, првата во која партизаните од таа област ќе бидат поддржани од сојузничките авиони. Споменот од таа битка ќе остане запишан во расказот *Сеќавање на една битка* (*Ricordo di una battaglia*). Периодот на учеството во движењето на отпорот во неговиот живот е краток, но интензивен. Во писмото од 6 јули 1945-та му пишува на Скалфари:

Мојот живот последната година беше нижење перипетии (...) поминав низ незамисливата серија опасности и тешкотии; бев во затвор и избегав, повеќепати бев на работ на смртта. Но, задоволен сум од она што го направив, од капиталот на искуствата што ги стекнав, дури би сакал да можев да направам повеќе (Calvino 2010: XXXIII).

Трите раскази што ги споменавме, инспирирани од искуствата на Калвино во војната, биле напишани во 1945-тата година, веднаш по ослободувањето. По четири години тие ќе се најдат во првото издание на неговата збирка раскази *Последен доаѓа завраној* (*Ultimo viene il corvo*), но во повторното издание од 1969-тата авторот ќе ги извади од збирката, со објаснување дека во нив потсетувањето на движењето на отпорот е сè уште премногу поврзано со личните емоции. Во изданието од 1976-тата на крајот повторно ќе ги врати трите раскази, но со резерва, објаснувајќи, во една белешка во која зборува за себе во трето лице, дека тоа „емотивно потсетување е во судир со стилот што тој подоцна го развил“ (Scarpa 1999: 63).³

¹ Сантијаго е партизанското име што го одбрал, во чест на предградието на Хавана (Сантијаго де Лас Вегас) каде што е роден.

² Се викале „Сар“ – “Squadra d’azione partigiana”, група за партизанска акција.

³ Податоците од биографијата на Калвино може да се најдат во сите монографии за писателот, но најдеталната верзија се наоѓа во цитираната книга на Скарпа, како и во критичкото издание

Што му пречело толку во тие приказни?

Калвино повеќепати објаснувал, а најдобро го сторил тоа во прочуениот вовед во *Пашекајата кон ѓајаковише ѓнезга* (во изданието од 1964-тата година), дека првите приказни од движењето на отпорот му звучеле лажно, зашто неговото „јас“ сè уште било премногу голем товар за раскажувањето: во моментот кога одбрал друг наратор, кога почнал да пишува раскази со кои тој лично нема врска, сè одеднаш почнало да функционира (Calvino 2010: XX). Расказите што ги споменаваме може да се сметаат како еден вид скица за *Пашекајата кон ѓајаковише ѓнезга*. Дури има и некои ликови што ќе се повторат во романот, како на пример, ликот на предавникот Пеле (Кожа) се викал Змиска кожа, другите ликови биле преработени, како ликот на готвачот Манчино (Левак), на неговата жена Џилја и на водачот на бандата Дрито, кој во расказот се викаше Џиљо. По силата на нештата, војната во тој период станува единственото сценарио, единствениот пејзаж, единствената тема за пишување, како што вели Павезе во *Куката на ридој*:

И ќе дојде денот кога никој нема да биде надвор од војната; ни страшливите, ни тажните, ни осамените. Откога живеам со моите, често мислам на тоа. Сите ќе прифатиме дека ја водиме војната. И, можеби тогаш ќе го најдеме мирот (Pavese 2008: 317).

2 Генеза на романот *Пашека кон ѓајаковише ѓнезга*

На 25 април 1945-тата година завршува Втората светска војна во Италија. Генерацијата на Калвино ќе биде свртена кон тоа книжевноста да излезе од изолацијата на движењето на херметизмот и да биде, ако ништо друго, барем сведоштво за катастрофата. Таа потреба ја објаснува и самиот Калвино:

Свеста дека живееме на најниската и најтрагична точка на човечката парабла, дека живееме меѓу Бухенвалд и хидрогенската бомба, е податок од кој тргнува секоја наша фантазија, секоја наша мисла (Calvino 1980: 14).

Во овој роман на Калвино, освен војната, како основна тема, се појавува и темата на нарацијата, бидејќи сите во тој период, благодарение на трауматичното искуство од војната, сакале да раскажуваат. Тоа доведува до огромен број хроники, сведоштва, дневници и други состави, но за жал, само мал број од нив имаат книжевни претензии и вредности. Романот на Калвино е сигурно едно од малкуте книжевно вредни дела од овој период, но има уште една карактеристика што го одделува од другите: проткаен е со извесна доза оптимизам, кој се должи на фактот што Калвино ѓ припаѓа на генерацијата што се борела и победила во страшната војна и сè уште верува во марксистичкиот концепт способен да го смени светот на подобро. Учувството во движењето на отпорот самиот Калвино го сметал за тегобно искуство, со оглед на тоа што, за да се бори против фашизмот и за да ги брани семејните вредности, бил принуден да се послужи токму со истото насилство што истите тие вредности

го научиле да ги одбива, но истовремено, тоа за него било „восхитувачко и ослободувачко искуство што во оние што го доживеале оставило надеж во историска обнова, во јасен прекин со темното минато“ (Calvino 2006: VIII).

На крајот од војната тој е фасциниран од фактот што писателите од негова-та генерација се наоѓаат во ситуација слична на античките аеди на почетоците на класичната епика. Тие имале на располагање широк репертоар преземен од непознатите автори на усни раскажувања, на она што Калвино го нарекува „разнобоен универзум од приказни“, и тука мисли и на раскажувањата на партизаните во моментите на пауза, собрани околу оган, но и на раскажувањата на обичните луѓе што ја доживеале и ја преживеале војната и чиј живот станал дел од историјата, благодарение на војната. Во *Хомер антимилиитаристи* (текст објавен во изданието на „Унита“ во Турин од 15 ноември 1946 г.), Калвино тврди дека Хомер бил прв антивоен писател, односно не тој, туку „сите оние непознати грчки војници што во ноќите на стража ги создадоа сите оние митови на кои тој мораше да им даде форма на поема“ (ibid., 40).

Романот *Пашекаша кон ѓајаковише ѕнезда* е објавен во октомври 1947 година, како единаесетти наслов од едицијата „Корали“ на Еинауди. Главниот лик е Пин од Каруцо Лунго (Долгата улица), ситно дете со зарипнат глас, бидејќи пуши цигари, најчесто на клиентите на својата сестра проститутка, познатата Нера (Црна). Пин не оди на училиште, не другарува со врсниците, кои го одбегнуваат поради неговото потекло, поради тоа што е сирак, поради сестра му, поради тоа што пуши и пцуе како возрасен. Работи како чевларски помошник, но чевларот кај кого работи по шест месеци годишно поминува во затвор, а кога е во дуќанот, постојано го тепа. Со оглед на тоа дека му е „забранет“ светот на децата, неговите единствени „пријатели“ се гостите во кафеаната, кои тој ги забавува со своите приказни и шеги, често зловни и на нивната сметка. Пин е преполн со бес против целиот свет. Не го разбира, а и нема кој да му го објасни. Во сите живи суштества за Пин има нешто одвратно како во црвите, но истовремено, и нешто топло и добро што го привлекува и го тера да сонува за пријателството (Calvino 2010: 73). Значи, неговиот однос кон возрасните не е толку во дихотомијата меѓу љубовта и омразата, колку што осцилира меѓу чувството на одбојност, одвратност и на привлечност истовремено. Сепак, животот на Пин, со сета амбивалентност и трагика што го карактеризираат е, исто така, на некој начин „чист“: тој дури во партизаните првпат почнува да го осознава поимот „непријател“ (ibid., 73). Од мистериозниот и често заканувачки универзум на возрасните, во кој на секој чекор се појавуваат непознати зборови и чудни и нелогични однесувања, Пин се брани зборувајќи без престан, раскажувајќи. Како и секој добар раскажувач, внимава на значењето на зборовите, но исто така, го следи и говорот на телото. Во еден миг гостите од кафеаната, откако разговарале со еден припадник на „гап“ (група за партизанска акција), можеби на шега или, пак, за да се вклучат и тие во борбата против окупаторите, го ставаат Пин пред предизвик: да го украде пиштолот од германскиот војник, редовен клиент на сестра му. Пиштолот станува магичен предмет, предмет на желбите што ќе може на нашиот јунак да му овозможи почит, прифаќање, пријателство од гостите на кафеаната, иако Пин, во суштина, и не знае што би правел со него, откако ќе му се восхитува

и ќе се поигра со него. Прави план и го остварува, го краде пиштолот. Го носи гордо во кафеаната, веќе однапред ги смислува зборовите со кои ќе го претстави настанот, ефектот што ќе го предизвика. Но, возрасните таму веќе не се заинтересирани за големата новост што им ја носи, па решава дури и да не им ја соопшти и да оди да го сокрие пиштолот на волшебното место (“*posto magico*”), односно кај патеката кон пајаковите гнезда во шумата, место што само тој го знае. На враќање, бидејќи тој е единствениот обвинет за кражбата, Германците го апсат, го носат в затвор и го тепаат за да им каже каде е пиштолот. Тој лаже, се преправа, но и покрај огромното разочарување во возрасните од кафеаната, кои, всушност, ја „нарачале“ кражбата, не ги предава. Во затворот го запознава легендарниот Лупо Росо (Црвениот Волк), и тој речиси дете, но партизан, кој му предлага план за бегство. Откако ќе избегаат, повторно ќе остане сам во шумата и ќе го сретне Куцино (Роднината), осамениот и намуртен партизан што ќе го однесе во бандата на Дрито (Правиот). Таму запознава една партизанска дружина што воопшто не соодветствува со некаква јуначка дружина. Напротив. Составена е од бивши криминалци, шверцери, од луѓе од онаа страна на законот. Нема да ја раскажуваме фабулата докрај. Сепак, треба да подвлечеме дека авантурите на Пин во таа чудна партизанска група, како и целиот роман, се раскажани во трето лице од екстрадиегетскиот наратор, кој речиси секогаш ја претставува гледната точка на Пин. Таа специфична визура на расказот му дава димензија на сказна, во која „реалните“ случки се видени низ детската логика и фантазија.

Павезе бил првиот што во својата рецензија од 16 октомври 1947 г. во „Уни-та“ ја подвлекол оваа „фантастична“ страна присутна во романот, а која ќе стане еден од основните елементи во подоцнежното творештво на Калвино:

Ќе речеме, значи, дека итрината на Калвино, верверицата на перото, била во тоа да се искачи на дрвјата, повеќе од игра отколку од страв, и да го набљудува партизанскиот живот како шумска сказна, стаписувачка, разнобојна, поинаква (Pavese 1962: 273–274).

Со тоа Пин како да ги најавува авантурите на Козимо од Пјоваско ди Рондо, баронот што ќе живее на дрво во романот на Калвино *Баронот на дрво*.

Изборот да го претстави движењето на отпорот од поинаква перспектива (со очите на детето Пин) му овозможува на Калвино дистанца од реалноста, со што ја отстранува и опасноста да западне во автобиографска патетичност и со тоа може да се чувствува слободен да раскажува со леснотија, понекогаш потопена во иронија и дрска радост, за фактите и за настаните во кои би бил премногу емотивно вмешан, ако ги набљудува директно.

Во ликовите и во ситуациите во романот наоѓаме некои егзистенцијални прашања на писателот: чувството на отуѓување, проблемите со комуникација со другите, чувството на несигурност поради тоа што е сè уште млад да се соочи со таков огромен предизвик каков што е војната. Освен тоа, во романот се присутни надежите во движењето на отпорот (собрани во IX поглавје), засновани врз вербата дека партизанската борба ќе придонесе да стане можно создавањето на поправедно општество ослободено од стравот. Во таа смисла, во едно писмо од 3 јануари 1947 г., Калвино му пишува на Еуценио Скалфари:

Овие денови го завршив мојот прв роман *Пајќеката кон јајаковиите ѕнезда*, искуство за човечката злоба и одвратност, но со надеж во речиси христијанско искупување (но земско), повеќе искажано одошто достигнато. Страшно личен роман, ризичен стремеж кон ведрината (Calvino 2006: IX–X).

3 Движењето на отпорот

Во *Три струи на италијанскиот роман*, серија предавања што Калвино ги одржал на различни универзитети: Колумбија (Њујорк), Харвард во Кембриџ, Јејл итн. во текот на 1959–1960 г., сега собрани во *Камен одозгора (Una pietra sopra)*, 1980) вели дека сите овие три струи во италијанската книжевност, всушност, го продолжуваат и го преобликуваат почетниот поттик кон епиката започнат од книжевноста на движењето на отпорот (Calvino 1980: 51). Во таа пригода Калвино ќе се обиде да им објасни на Американците што претставувало движењето на отпорот:

Тоа беше суров и чудесен период, буђењето на нашата историја, кое ниту во време на преродбата не доживеало такво општо учество на народот, такви примери на самоодрекување и на храброст, таков жар во обновувањето на културата. Движењето на отпорот ја овозможи книжевноста како епика, полна со енергија, во исто време рационална и витална, општествена и егзистенцијална, колективна и автобиографска. Ваков своевиден стремеж кон митот што ги придвижува делата на Павезе и на Виторини е највредниот и неповторлив плод на таа клима (ibid., 50).

Во истиот текст за себе ќе рече:

И јас сум меѓу писателите што тргнале од книжевноста на движењето на отпорот, но она од што јас не сакав да се откажам беше епскиот и авантуристички набој, физичката и морална енергија (ibid., 56).

Навистина е оригинален и единствен, необичен начинот на кој Калвино зборува за движењето на отпорот и дава позитивна слика за него: станува збор за сигурно трагичен историски момент на граѓанска војна, кој на човекот му нуди, а тоа за Калвино е позитивно, можност да биде дел од историјата и да ја менува, да биде активен учесник во историските промени. Ако на сето тоа му го додадеме и примерокот на општеството што го опишува, тој избор станува уште поинтересен. Во визијата на Калвино изборот на страната на која ќе се бориш во оваа војна не е толку политички, идеолошки, туку е, пред сè, етички. Во тие турбулентни и матни времиња, изборот на страна бил тежок за сите, дотолку повеќе за овие необразовани луѓе од маргините на општеството.

3.1 Деветтото поглавје: идеологија, антифашизам, антихерој

Во деветтото поглавје од романот се појавува ликот на Ким, политичкиот комесар на бригадата и единствениот лик на интелектуалец во романот, кој, според сите критичари, е природен пренесувач на мислите и на идеите, носител на идеологијата на авторот во делото. Слично како што Виторини во *Луѓе и*

нелуѓе го прекинува заплетот, акцијата, „сегашноста“ за да направи пауза за рефлексија за прашањата што го мачат ликот, но и авторот, така и Калвино ова поглавје го посветува на идеологијата. Сепак, не е сосема точно дека носител на идеите на Калвино е Ким. Калвино не е ништо повеќе содржан во Ким одошто во детето Пин. Во прилог на оваа теза е и она што Калвино го вели во воведот од 1964-тата, дека имал пријател што му послужил како модел за овој лик и дека идеите искажани во деветтото поглавје претставуваат синтеза на нивните разговори и дебати.

Како и да е, идеолошката компонента на целиот роман е содржана во ова поглавје, но е посеана и во некои други делови од романот. Тоа особено важи за осмото поглавје, кое може да се сфати како своевиден вовед во следното, „идеолошко“ поглавје. Во осмото поглавје тој го пушта „народот“ да зборува: ги наведува идеолошките расправи во бандата на Дрито што ги отсликуваат сите погрешни и распространети ставови на неуките луѓе. Осмото поглавје може да се смета, како што предупредува самиот Калвино, „речиси за вовед вметнат среде романот“, кој подобро ќе ни ја осветли приказната. Од овие страници ќе дознаеме дека чудниот одред на Дрито намерно го составил комесарот Ким, како еден вид лабораториски експеримент, со цел да ѝ даде смисла на борбата на луѓето што му се приклучиле на движењето на отпорот повеќе случајно и како одговор на некаква атавистичка фрустрација (болка и бес) одошто поради идеолошка свест или политичко определување. Комесарот на бригадата Ким, по потекло од буржоаско семејство, ја споделува комунистичката утопија, но е повеќе заинтересиран за индивидуите отколку за класите, повеќе за човечката психа отколку за економијата; тој особено се прашува за несвесните мотивации, за „темната зона“ што често ги условува изборите на луѓето фрлени во ситуација на трагична итност и сосема е свесен за тенката граница меѓу позитивното и негативното и за леснотијата со која може да се премине таа граница и човекот да застрани и да се загуби. Значи, во визијата на човековата состојба, според Ким, нема шематска поделба на „добри“ и на „лоши“: како што се лоши Германците и фашистите, и кај партизаните има примери на нехуманост, како кога роднините од Калабрија ќе ги убијат двајцата заробеници од одмазда.

Единствените ликови со полна свест за својот избор се појавуваат во деветтото поглавје и не случајно се двајца: командантот Ферриера, работник и комесарот Ким, студент. И двајцата ја споделуваат комунистичката утопија, но со различна логика и од различна гледна точка. Комесарот на бригадата Ким смета дека секоја од општествените компоненти учествува во борбата за ослободување поттикната од специфични и субјективни потреби, кои не се секогаш од економска природа, зашто „сите имаме некаква тајна рана за чие зацелување се бориме“ (Calvino 2010: 117). Ова тврдење го објаснува особеното внимание што Калвино го посветува на своите антихерои и, истовремено, открива зошто авторот сакал да го раскаже „своето“ движење на отпорот со поголема чувствителност кон човечките, а не кон историските причини (нешто што сакал да го направи пред него Виторини): „Да стигнеме до тоа да не се плашине, тоа е крајната цел на човекот“ (ibid., 116).

Критичарите сметаат дека ова поглавје го уништува стилското единство на делото, но и дека е многу важен елемент на романот, за тој да не застрани кон лизгавиот терен на политичката неопределеност, кој може да им послужи како изговор на клеветниците на движењето на отпорот, со оглед на тоа што партизанската група на Дрито е полна со криминалци. Од друга страна, поглавјето можеби е цената што Калвино треба да ја плати за „ангажманот“ задолжителен за тогашните италијански интелектуалци, особено на оние од левицата, на која им припаѓаше најголемиот дел од највидните писатели, па и самиот Калвино. Но, истовремено, останува цврст неговиот принцип да не прави мит од движењето на отпорот, да не прави идол од него ниту, пак, да го користи за пропаганда. Ова Калвино го прави не толку поради стравот од партијата или од Толјати, генералниот секретар на КПИ, туку од реалната почит кон своите соборци херои, од кои само некои знаеја што е тоа идеологија, па сепак, се бореа, водени од некаков нејасен и нагонски стремеж кон слободата. Во тој идеал треба да се гледа пораката на Калвино, затоа таа е жива и надвор од историските и од националните граници, бидејќи се раѓа од универзален хуманистички идеал. Оваа идеја го поврзува посебно со Виторини. Бидејќи за Виторини човештвото не е создадено од „добрите“ и од „лошите“, одделени со ограда. „Човештвото е смеса од доброто и од злото, каков што е малиот Пин со малку матни зделки со подземјето, а особено со сестрата уличарка, но е, исто така, способен за сожалување и дури и за хероизам“ (Вопира 1972: 136).

Во *Американскиите предавања*, во делот посветен на *Лесноиџајиа*, Калвино вели:

Кога почнав да се занимавам со пишувањето, обврската да се претставува сопственото време беше категорички императив на секој млад писател. Полн со добра волја, се обидував да се соживеам со безмилосната енергија што ја придвижува историјата на нашиот век, на колективен и на индивидуален план. Се обидував да најдам некаква усогласеност меѓу раздвижената претстава на светот, час драматична час гротескна, и внатрешниот пикарески и авантуристички ритам што ме тераше да пишувам. Набргу сфатив дека меѓу животните случувања што требаше да бидат суровина на моето пишување и недофатливата и остроумна подвижност што сакав да провејува во него, постои јаз кој сè потешко успевав да го надминам (Калвино 2006: 15–16).

Овие зборови веројатно ја изразуваат состојбата во која ги пишувал *Пајшекајиа* и *Последен доаѓа ѓавраној*. Товарот на реалноста на хрониката и на историјата му тежеле на Калвино, затоа изборот на гледната точка на Пин, кој е дете, раѓа и целосно неутрален однос кон идеологијата и политиката од секаков вид. Дури и во затвор Пин е речиси подготвен да премине кај црните бригади, само ако се добри кон него, но на крајот нема да го стори тоа. Сказната бара од Калвино примена на детска перспектива, со минимална или никаква класна свест и тој стриктно се придржува до тоа. Видени низ гледната точка на Пин (во осмото поглавје), неговите соборци во четата не изгледаат многу идеолошки освестени, иако имаат некои интересни идеи. На пример, идејата за историјата на Карабинерот:

Има две сили што се борат, карабинерите, кутрите луѓе што сакаат да го одржат редот и студентите, расата на големите сверки, (...) на адвокатите, на докторите, на комендаторите, расата на оние што примаат плата каква што кутриот карабинер не може ни да сонува, ама ни тоа не им е доволно и ги праќаат нив да водат војна за уште повеќе да си ја зголемат (Calvino 2010: 100).

Потоа, идејата на Куцино, според кого војната (како и сите зла на светот) е вина на жените, или на Долгиот Сена, според кого „тајната на сè е во слободната иницијатива“ (ibid., 100) или, пак, говорот на политичкиот комесар Џачинто:

Комунизам е кога нема куќа во која ќе ти ја треснат вратата пред нос, па да мораш да влегуваш во кокошарниците ноќе. Комунизам е кога, ако влезеш во некоја куќа и таму јадат супа, ќе ти дадат да јадеш супа, иако си лимар, а ако јадат милиброд за Божиќ, ќе ти дадат да јадеш милиброд (ibid., 102–103).

Или, пак, идејата на Пјетромагро:

Кога ќе направиш политички злостор, одиш во затвор како и за обичен злостор, кој и да направи нешто оди во затвор, но, ако ништо друго, постои надеж дека еден ден ќе има подобар свет, во кој нема веќе да постојат затвори (ibid., 41).

Како што гледаме од идејата за историјата на карабинерот, тој студентите, интелектуалците ги става во расата на „големите сверки“, наспроти неговата раса. Овие партизани полни со живот, со витална сила, се носители на оние конфузни идеи според кои историјата би требало да донесе чудо и ова би можело да биде тој момент. Сосема е во право критичарот Калигарис кога тврди дека деветтото поглавје, всушност,

не претставува момент на реалното идеолошко воздигнување на партизаниите на Дрито: она што се вели за историјата е сето во монолог, или, во секој случај, во дијалог меѓу оној Ким и оној Ферриера што се катапултирани сред романот, чисто да ни кажат дека историјата е со нас (Calligaris 1973: 15–16).

Ова станува уште појасно кога ќе земеме предвид дека е ова единствениот дел од романот што не е напишан низ гледната точка на Пин и во него се изразуваат идеите на Ким и на Ферриера, не на учесниците во партизанската дружина.

Ова не е војска, види, па да можеш да им кажеш: тоа е должност. Не можеш да зборуваш за должност тука, не можеш да зборуваш за идеали: татковина, слобода, комунизам. Не сакаат ни да слушнат за идеалите: сите можат да имаат идеали. Гледаш ли што се случува кога оној готвач екстремист ќе започне со своите проповеди? Викаат по него, го тепаат. Немаат потреба од идеали, од митови, од викање ‘да живее’. Тука се борат и умираат така, без викање ‘да живее’ (Calvino 2010: 112).

Тешко е да се рече дали само идеите, односно идеалите, како што видовме, мошне нејасни, се доволни некој да земе оружје в рака и да оди да си го става животот на коцка во братоубивствена војна. Што се случува со онаа „темна зона каде што колективните причини стануваат индивидуални“? Што може да поттикне едно момче од имотно семејство да остави сè и да стане партизан? Од расказите видовме дека за Калвино омразата кон фашистите е „во крвта“, како што вели во истоимениот расказ. Омразата и нагоните за насилство, за деструкција, за смрт, доаѓаат пред логиката и пред идеологијата. Тие се, како што би рекол Виторини, „апстрактни бесови“, кои може да тргнат во која било насока. Сега треба сите да се борат заедно, бесот е силата што ги води, но тоа не е еден ист бес, секој си има свој. Суштината на бунтот, кој кај нас ќе го наречат револуција, е овие приватни бесови да се соединат во еден колективен бес.

3.2 Бес и искупување

Во деветтото поглавје Ким објаснува дека другите партизани што се борат, селаните, работниците, имаат некаква „татковина“ за која се борат, што ја идентификуваат со својот имот и со своите крави (селаните) или со штрајковите за подобри плати и борбата во која гледаат некаква иднина. Но, за овие борци на Дрито тоа не е случај.

Зашто има нешто друго, заедничко за сите, бес. Одредот на Дрито: ситни крадци, карабинери, војници, црноберзијанци, вагабонти. Луѓе што си го наоѓаат местото во наборите на општеството, изопаченоста не им е туѓа, немаат ништо за бранење, немаат што да сменат. Или, пак, физички се обележани, манијаци или фанатици. Револуционерна идеја кај нив не може да се роди, бидејќи се врзани за тркалото што ги меле. Или, пак, ќе се роди искривоколчена, ќерка на бесот, на понижувањето, како во празнословието на готвачот екстремист. Зошто се борат, тогаш? Немаат никаква татковина, ни вистинска ни измислена. Па, сепак, знаеш дека има храброст, дека има бес и во нив. Тоа е навредата на нивниот живот, темницата на нивниот пат, нечистотијата на нивната кука, бесрамните зборови што ги научиле уште од деца, маката за што мораат да бидат зли. И доволно е малку, еден погрешен чекор, едно вриење на душата и ќе се најдат на другата страна, како Пеле, кај црните бригади, да пукаат со истиот бес, со истата омраза, во едните или во другите, исто им е (Calvino 2010: 114).

Говорот на Ким, во суштина, е за бесот (како кај *И бол и бес* на Јаневски) и за навредата (една од основните теми во *Луѓе и нелуѓе* на Виторини). На прашањето на Фериера дали е тогаш духот за нашите и за црните бригади ист, Ким одговара:

Ист е, но сосема спротивен. Зашто, тука си во право, таму не си. Тука се решава нешто, таму се зацврстува синцирот. Тој товар на злото што ги притиска луѓето на Дрито, тој товар што нè притиска сите нас, мене, тебе, тој прастар бес што е во сите нас и кој се истура низ пукањето, низ убиените непријатели, е истиот оној бес поради кој пукаат фашистите, што ги води да убиваат со

истата надеж во прочистување, во искупување. Но, тогаш, тука е историјата. Факт е дека ние во историјата сме на страната на искупувањето, тие на другата. Кај нас ништо не се губи, ниеден потег, ниеден пукот, иако се исти како нивните, (...) ништо не се губи, сè ќе послужи, ако не за да нè ослободи нас, за да ги ослободи нашите деца, за да се создаде човештво во кое веќе нема да има бес, ведро човештво, во кое ќе можеме да не бидеме зли (ibid., 114–115).

Ким сака да каже дека кај нив ниеден гест, ниедна жртва не е залудна, бидејќи и покрај страдањата историјата ќе им даде за право. Тој е единствениот што има јасна идеја за борбата како за ослободување и искупување на најдолните слоеви на општеството. Истовремено, тој има оптимистичка визија на иднината и тоа го одделува од најголем дел од творбите за отпорот, во кои само приказна за херојот е достоинствена да биде раскажана, а херој може да стане само оној што го дал својот живот. Но, во тоа време и самиот Калвино е понесен од таа идеологија и верува дека со победата ќе настане и промена на општеството. Тој оптимизам со текот на времето ќе се намали, па така Калвино, заедно со другите италијански интелектуалци, ќе ја напушти КПИ во 1957 година, разочаран од насоката во која тргнало италијанското општество, во кое во името на националното помирување најголем број фашисти ќе бидат помилуван, па тие повторно почнуваат да заземаат високи положби во власта. Оттогаш тој за себе ќе ја одбере улогата на ангажиран, но партиски неусловен интелектуалец.

Втората светска војна претставува тема на првите дела на Калвино. Во тоа тој не се разликува од голем дел Италијанци, за кои стравотното искуство на Втората светска војна ќе биде поттик за пишување огромен број хроники и сведоштва, но и книжевни дела во периодот непосредно по војната, кога настанале и овие дела. Истовремено, тој како член на КПИ, но и како левичарски интелектуалец, чувствувал потреба да зборува за своето време, да биде ангажиран писател и интелектуалец. Кога станува збор за неговите раскази, според некои нивни карактеристики, на пример, според ликовите што со друго име се појавуваат и во неговиот прв роман *Пајќајќа кон Ѓајаковиќе ѕнезда*, тие покажуваат сличности со романот и може да се сметаат за своевидни стилски вежби што на младиот автор ќе му помогнат да го пронајде својот стил, а уште повеќе гледната точка за раскажувањето. Сепак, меѓу расказите и романот постојат неколку важни разлики што најмногу се однесуваат на неговиот однос кон автобиографскиот пристап. Во расказите неговите лични искуства од војната, како и трауматичните случки поврзани со неговото семејство (пак поврзани со неговата одлука да не прифати мобилизација), се основната нишка по која се движи раскажувањето. Во романот нема видливи траги од неговото партизанско војување. Она што во расказите го нема, а што нему му било потребно за да може да раскажува, била дистанцата од автобиографското, затоа приказната е раскажана од гледната точка на дете. Овој момент, како и изборот да ги прикаже своите партизани како антихерои, е она што на ова дело му дава оригинален печат и сигурно го одделува од другите романи за војната.

Библиографија

Калвино, И. (2006). *Американски предавања*. Скопје: Темплум.

Bonura, G. (1972). *Invito alla lettura di Calvino*. Milano: Mursia.

Calligaris, C. (1973). *Italo Calvino*. Milano: Mursia.

Calvino, I. (1980). *Una pietra sopra. Discorsi di letteratura e società*. Torino: Einaudi.

Calvino, I. (2006). *Il sentiero dei nidi di ragno*. Torino: Einaudi.

Calvino, I. (2010). *Il sentiero dei nidi di ragno*. Milano: Oscar Mondadori.

Pavese, C. (1962). *La letteratura americana e altri saggi*. Torino: Einaudi.

Pavese, C. (2008). *I capolavori*. Torino: Einaudi.

Scarpa, D. (1999). *Italo Calvino*. Milano: Bruno Mondadori.